

Despre „metodă”, ascendența acestei lucrări și „spațiu”

Forjarea unei metode, cu atât mai mult a unui concept, poate dura generații întregi, dovedă că, deși „marile” momente ale culturii au fost caracterizate de unicitate și de o fervoare aparent irepetabilă, ca și de un set de concepte și receptări specifice ale lumii pe care au suscitată-o, acțiunea lor nu s-a oprit într-un moment exact; fie că vorbim despre influențe, despre intertextualitate sau reevaluarea unor concepte, fie despre relecturi și destructurări (la rândul lor, de fapt, creatoare de structuri), demersul pare să urmeze, fără excepție, un drum trasat cândva de hermeneutică. Acolo, sursele primare întâlnesc bornele criticii și tiparele științelor conexe, lucru pe care l-am avut în vedere și noi în primă instanță.

În ceea ce privește perspectiva noastră, am aplicat în cele de urmează o „metodă” care ar trebui să ducă spre reconfigurarea unei categorii¹ a *spațiului poetic*, acesta din urmă tratat până

¹ Vom folosi acest termen atât în accepțiunea de grup sau clasă de elemente sau fenomene care împărtășesc o serie de proprietăți, cât și ca totalitate a relațiilor dintre aceste elemente (în cazul nostru, acestea din urmă decurg din „acțiunea” fenomenului poetic asupra creatorului și a receptorului, deopotrivă).

acum, atât în discursurile clasice, cât și în cele mai noi teorii, mai degrabă ca un complex nedefinit, mai mult sau mai puțin asociat cu „universul” imaginar sau ficțional, sau ca formulă circumstanțială, la îndemână pentru a numi orice element specific lumii poetice sugerate prin metaforă. Vom atinge o serie de repere teoretice, unele de dată recentă (ca anarhetipul și geocritica) sau vechi deja de câteva decenii, îndelung utilizate și reinterpretate (ca heterotopie, imaginal, inefabil), altele care sunt simultane, practic, cu „nașterea” însăși a ideii de literatură, cel puțin în spațiul european (dat fiind că, astăzi, putem considera ca făcând parte din literatura poetică texte mult mai vechi decât conceptul de *poesis* și anexele lui, așa cum sunt operele atribuite lui Homer, Hesiod sau Pitagora, unele din afara spațiului european, ca *Epopoea lui Ghilgameș*, *Zoharul* sau așa numitele cărți ale morților caracteristice unor comunități arhaice). Cu ajutorul lor, ca și prin câteva invenții personale, ne vom apropia, poate, de ideea descoperirii unui spațiu poetic atipic, surprinzător și care face posibilă o legătură de profunzime între creatori diferiți în aparență. Scriitorii la care ne vom referi vor fi analizați din patru perspective, fapt care explică repetițiile noastre și desele reveniri asupra unor aspecte și recurențe esențiale în stabilirea unei categorii de analiză: ca repere ale unei poetici alternative, ca ipostaze ale categoriei spațiului poetic, prin analize aplicate pe texte reprezentative

(cu o mai intensă oprire asupra poeziei lui Gellu Naum ca prototip al ideii de spațiu poetic) și ca elemente de conexiune cu poezii contemporane inovatoare. De mare importanță va fi fost pentru noi prezența unor scriitori din perioada actuală, prin care zona poetică se redefinește continuu.

Ținta noastră a fost aceea de a stabili, pe baza unor surse apropiate de perioada contemporană, dar și prin raportări la tradiție și analize personale, în ce măsură se poate configura, în scopul analizei teoretice, literare și critice, o categorie, un concept sau un *topos* al *spațiului poetic*, cu variate ipostaze în epoci și contexte estetice diferite, dar având surse și referințe cu un grad semnificativ de similaritate. Scriitorii analizați de noi trăiesc și scriu în sec. XX-XXI, extremele fiind George Bacovia și Mircea Ivănescu. Între ei, M. Blecher, Matei Caragiale, Radu Petrescu și Gellu Naum, toți cunoscuți, la nivel formal, ca prozatori și poeți (chiar dramaturgi), cu revirimente și înclinări periodice mai ample spre una sau alta sau mișcându-se mereu cu aceeași libertate, indiferent de genul literar; un caz aparte, în seria noastră restrânsă, este Radu Petrescu, a cărui proză însă, vom vedea, înglobează tehnici proprii textelor versificate, așa cum este expresia concentrată a unor stări singulare, revelatoare. Lecturile și reflecțiile noastre asupra acestor autori, ca și opțiunea personală de a lămuri ambiguitățile raporturilor proprii cu lumea și poezia ei, se constituie într-o ascendență atipică a ceea

ce scriem aici. Deliberat, am ales texte din perioade și mișcări diferite, cu autori independenți unul de celălalt ca formulă estetică, filiație teoretică și chiar referințe culturale, pentru a demonstra prezența unor categorii comune de receptare a realității și de construcție a textului. Textele în sine pun toate problema unei transgresiuni a genurilor și reprezintă o ipostază a ceea ce vom numi mai departe *spațiu poetic*, nu în sens general, de „univers” al creației (dar și al in-creației și post-creației) literare, nici ca spațiu poetizat, deci reprezentat alegoric, ci ca *topos* specific, conștând într-o reprezentare materializată (în alternativă existențială) a unei realități transfigurate.

Dacă ne referim la marginalizare, în oricare dintre formele ei, sau la imposibilitatea încadrării în categorii, problemele canonice sunt absente în cazul lor; nu la fel stau lucrurile în evoluția operei, fapt pe care îl întrevădem în primul rând prin neaderență la model. Bacovia nu este exclusiv un simbolist canonic, cum Gellu Naum nu este strict suprarealist canonic și nici M. Caragiale marele estetic al unei singure cărți. Blecher nu scrie în primul rând proză subiectiv-existențialistă, așa cum Mircea Ivănescu face și altceva decât intertextualitate în poeme-fluviu, iar Radu Petrescu nu e preocupat înainte de toate de o filosofie a compoziției (cu toate că, dacă ar fi să ne gândim la formula consacrată de E. A. Poe, care făcea mai degrabă un discurs despre metoda compoziției, Radu Petrescu realizează

tocmai un tip de compoziție narativă care își include, explicit, propria filosofie, propria metafizică). Indiscutabil, sunt recognoscibile marile obsesii ale simbolismului sau suprarealismului, ca și nesfârșite fantasmări despre identitatea autorului, a personajului sau despre nebuloasa din jurul operei literare. În acest context, rămâne ca opțiune de analiză și element distinctiv, dar și unificator, *spațiul poetic* – categorie care se constituie în aceeași măsură într-un statut singular al autorului, în suscitarea unor structuri textuale particulare și într-un tip de receptare stratificată. Pe cât posibil, am ilustrat de fiecare dată concepte teoretice prin exemple directe și frecvente din textele primare, evidență care poate reprezenta adesea un argument imbatabil. Am găsit ca fiind foarte importantă structura comună, aflată de fiecare dată într-o altă ipostază, dar care marchează *topoi* similari. Istoria, ca și critica și teoria literară s-au constituit pentru noi într-o știință unitară, a simultaneităților, ca instrument de observație aflat în permanență mișcare. Iar ceea ce a fost poate cu adevărat valoros este că această „familie” cu totul atipică de autori corespunde mai multor opțiuni de analiză și perspectivă. În măsura în care avem o vedere mai degrabă unitară asupra statutului literaturii și a evoluției formelor literare, ei reprezintă puncte de climax într-o estetică sau alta și creatorii unui stil inconfundabil, adesea fără urmași care să depășească epigonismul (de

altfel, se poate detecta în cazul unor asemenea autori chiar „refuzul” existențial al ascendenței și descendenței artistice). Ei sunt, până la urmă, personajele cu totul particulare care configurează „organizarea literarului”¹, într-o tentativă permanentă de a regăsi, prin poetizare, un spațiu de manifestare particular, unic, inaccesibil în altă manieră decât cea generalmente numită *poetică*. Într-o viziune fragmentară sau radiografic-postmodernă, ei sunt cazuri particulare, justificând abolirile și transfigurările periodice ale tradiției, ca și întoarcerea autorilor spre un sincronism particular cu exigențele epocii lor. În fine, tot ei pot corespunde spațiului neutru, intermediar, determinant care umple golurile, nuanțează dificultățile teoretice sau naște altele, mai mari și mai iluminatoare.

Ce (mai) înțelegem, în acest context, prin *spațiu*, fie acesta poetic sau nu? Într-un volum esențial pentru studiul mișcărilor produse în ultimii ani în percepțiile spațiului, dar și în mecanismele de generare și influențele acestuia în zona artelor, a societății sau a gândirii, în general, Bertrand Westphal, autorul teoriei geocriticii, vorbea despre două abordări ale spațiilor vizibile, una înclinată spre abstract („spațiu conceptual”), cealaltă spre concret („spațiu

¹ Cf. Antoaneta Tănăsescu, *Argument la Proiecte universitare*, București, Editura Universității, 2001, p. 16. A se vedea *Nota asupra Bibliografiei*, unde menționăm câteva reguli folosite de noi în cele ce urmează, pentru citarea lucrărilor.

factual”)¹. Se poate vedea, de altfel, fără prea multe demonstrații, că spațiul generat de textele literare – atât în formele sale narative, cât și în cele versificate – poate fi urmărit cel puțin pe aceste două coordonate. Acțiunile sunt, însă, multidimensionale. Vorbim atunci despre un spațiu interior, al stărilor, al afectelor brute sau subtile, despre un spațiu real reconvertit metaforic, despre un spațiu al viziunii sau ne refugiem în libertățile artelor ori în virtualitățile limbajului, ambele presupus nelimitate? Răspunsul este de găsit tocmai în această multiplicitate pe care o reprezintă textul poetic, receptată atât ca atare, ca obiect predispus interpretărilor, cât și ca sistem de structuri suprapuse, auto-revelatoare sau supuse unor transformări prin raportare la experiența individuală, subiectivă. Fie că acceptăm sau nu, așadar, existența în textul poetic a unui spațiu fizic, a unuia imaginar sau a oricăror altor tipuri de spații – și vom primi termenii în

¹ Bertrand Westphal, *Geocriticism real and fictional spaces*, translated by Robert T. Tally, Palgrave Macmillan, 2011 (Originally published in French as *La géocritique: réel, fiction, espace*, Les Éditions de Minuit, 2007), p. 15: „At the risk of oversimplification, one could propose two basic approaches to visible spaces, one rather abstract, the other more concrete: the first would encompass conceptual space and the second factual place. However, these are not mutually exclusive, if only because the line between space and place is always shifting. In *Space and Place: The Perspective of Experience*, Yi-Fu Tuan [Yi-Fu Tuan, *Space and Place: The Perspective of Experience* Minneapolis, University of Minnesota Press, 2002, p. 54, cf. n. 11 în Westphal, op. cit., n.n.] viewed space as an area of freedom and mobility, while place would be an enclosed and humanized space”.

cele mai largi dintre accepțiunile lor –, vom putea constata că, dincolo de toate acestea, se distinge un tip de „spațiu” sau de „spațialitate” care nu se poate percepe decât în condiții de transgresivitate¹ a conceptelor și simțurilor, de extensie a categoriilor, de revalorizare a surselor și rețelelor de referințe. Vom remarca faptul că nu orice text este generator de spațiu poetic, în accepțiunea noastră și, în acest sens, vom propune câteva constante care leagă poeți din perioade diferite. Pentru un moment, în ideea unui raport între fenomene, legi, variabile, mutații, dominante, eterogenii ș.a. – am fost tentați să punem întreg discursul sub semnul unei metode de cercetare noi, o *genetică a spațiului poetic*. Aceasta va fi, însă, subiectul unei lucrări mai ample. Deocamdată, ne va interesa în ce măsură putem vorbi despre o serie de mutații intervenite în spațiul poeziei și, implicit, al domeniilor umane, reale și imaginare, pe care aceasta le accesează permanent.

Notăm aici, de asemenea, câteva evidențe posibil obositoare pentru eventualul cititor. Prima este legată de diferența de ton și de consistență dintre capitolele I-III, pe de o parte, și capitolul

¹ Un întreg capitol consacra *Transgresivității* profesorul Bertrand Westphal în studiul său menționat mai sus, *La Géocritique. Réel, fiction, espace*, Paris, Les Éditions des Minuit, 2007. Vom utiliza în continuare în special ediția în limba engleză, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*, translated by Robert T. Tally Jr., New York, Palgrave Macmillan, 2011. V. în special subcap. *From Transgressions to a State of Transgressivity*, p. 53-59.

IV și următoarele, pe de altă parte. Aceasta se explică prin faptul că am ales să păstrăm primul corpus de texte mai aproape de rigorile academice ale lucrării de tip doctoral care a fost sursa acestui volum, în vreme ce al doilea se constituie dintr-o serie de micro-eseuri și articole apărute în cea mai mare parte în revista *Steaua*¹ sau pe platforma LiterNet², completate cu reflecții de ultim moment. În cazul lor, am redus pe alocuri citările în subsolul paginii și trimiterile bibliografice extinse, mai ales pentru a marca acest tip de discurs ca aplicație subiectivă a demonstrațiilor și argumentărilor din prima parte a lucrării. O altă neconcordanță este legată de folosirea termenilor „interbelic” și „postbelic” a căror utilitate este inactuală în contextul pe care îl construim aici; am păstrat ocazional, cei doi termeni, doar pentru a sublinia simultaneitatea cronologică a unor opere sau a unor autori din sec. XX.

Aceste incongruențe sunt, însă, expresiile asumate ale aceluiași discurs care se prezintă simultan ca analiză, manifest și pledoarie, acestea trei formale și informale, toate centrate pe determinarea

¹ *Steaua literară, artistică și culturală*, revistă culturală fondată în 1949, apărută cu titlul *Almanahul literar* până în 1954, editată de Uniunea Scriitorilor din România, Cluj, director: Adrian Popescu, redactor șef: Ruxandra Cesereanu (cf. articolul lui Adrian Popescu, „Semicentenarul unei reviste – La «Steaua» care a răsărit”, în *România literară*, nr. 10, 17-23 martie 2004, p. 14-15).

² LiterNet.ro este un portal cultural apărut în 2001, sub coordonarea lui Răzvan Penescu, prin transformarea site-ului RomanianLiterature.com, inițiat în 1999.

spațiului poetic ca substanță inconfundabilă a unui segment important și aparține din literatură. Limbajul critic nu va fi niciodată același: legătura cu o tradiție va solicita un discurs cu un oarecare grad de exactitate, în vreme ce ipostazele revoluționare sunt mai bine puse în valoare prin avantajul acordat ambiguității, indeterminării etc. (cu toate că, mai ales astăzi, e posibil ca lucrurile să stea tocmai invers). Ideea călăuzitoare rămâne pentru noi că această literatură a spațiului poetic, uneori asociată cu forme ale marginalității sau *trans-generității* poetice, alteori cu extensii canonice, texte de nișă sau underground, are din ce în ce mai clar aparența unui organism, cu toate limbajele, procesele, transformările și necunoscutele pe care le implică acest fapt.

Nu trecem cu vederea că, deși contextul ar putea indica altceva, ne plasăm mai degrabă în afara spațiului consacrat al poeziei și criticii, poate și pentru că marginalitatea oferă întotdeauna opțiunea unei priviri¹ în „partea cealaltă”. Cu toate acestea și în numele dimensiunii tisulare dintre noi, a substanței transspațiale și transtemporale care, fie că vrem, fie că nu vrem, ne leagă pe toți, ne îndreptăm de fiecare dată gândurile cu grație către acei autori și către acele opere al căror merit incontestabil este în primul rând de a menține libertatea gândirii și umanitatea lumii. În cele mai multe dintre cazuri, numele lor sunt citate în lucrare.

¹ Vezi și ideile lui Pierre Ouellet, *Poétique du regard*, Limoges, Pulim, 2000.

În fine, nu ascundem deloc faptul că, în ansamblul anomaliilor care astăzi impun un ritm inuman lumii noastre și așa răscolite de istorii și prezențe atroce, spațiul poetic, ca și respațializările poetice ale lumii, reprezintă pentru noi una dintre fațetele soluției. Una dintre mizele noastre? Să arătăm că, *dincolo* și *prin* ceea ce percepem de secole ca artistic sau estetic, se desfășoară un spațiu pe care l-am numit poetic și care dă materialitate structurilor asociate de obicei cu metafora sau imaginarul. Este ceea ce încercăm să sugerăm prin aceste, așa cum le numim oarecum în joacă în paginile noastre despre poetul Gellu Naum, *intexte*. Un text care încearcă o privire din interior, adesea acceptând derapaje, porozități, reformulări. Un *intext* este, deci, și această lucrare. Fără patetisme, trebuie să recunoaștem de pe acum că este posibil ca traseul propunerilor noastre să se piardă printre atâtea altele. Dacă, înainte, se vor putea percepe protestul mai degrabă discret sau manifestul implicit, *in-textual*, cu atât mai bine.